

„Ja läks liikvele...”

Numbri, vanuse ning komplekteerituse järgi esimene MK asus enne sõda Põhjarinde koosseisus (Leningradi SRK). Miks ja milleks? Kuigi Leningradi SRK kuulus traditsiooniliselt “NSVL läänepiiri äärsete SRK-de” loetellu – mis läänepiirist saab tema puhul juttu olla? Läänest piiras seda Balti sõjaväe-ringkond, aga Ida-Preisimaa piirini oli Leningradist ligi 720 kilomeetrit. Piiriäärseks oli Leningradi SRK vaid neljamiljonilise elanikkonnaga Soome suhtes.

Leningradi SRK muutus rindeks, mille nimeks oli Põhjarinne. Esmapilgul on seegi küllaltki imelik – loogilisem oleks olnud seda nimetada “Leningradi–”; “Balti–”, või äärmisel juhul “Karjala” rindeks. Kuid Stalini impeeriumis juhtus juhuslikke asju väga harva.

“1941. aasta juuni keskel suundus grupp ringkonna juhtivaid töötajaid, keda juhatas ringkonna komandör kindralleitnant M.M.Popov, maastikule Murmanski ja Kandalakša ümbruses” – meenutab üks selles sõidus osalenutest, lennuväe peamarssal A.A.Novikov, kes sel ajal oli ringkonna õhujõudude juhataja. Murmansk - see pole lihtsalt põhi, vaid polaarjoone tagune põhi. Edasi kirjeldab seltsimees marssal sügava nõrdimusega, kuidas Popov ja teised seltsimehed jälgisid tolmusambaid, mida tõstsid üles metsavahelisi teid mööda piiri poole suunduvad Soome väeosad. Teiste sõnadega, ringkonna (rinde) juhtkonna “välikomandering” kulges Soome piiri vahetus läheduses. Kindlal territooriumil metsavahe-teede uurimine (militaristikas nimetatakse seda sõnaga “rekognostseerimine”) haaras komandöri niivõrd, et tagasi Leningradi pöördus kindralleitnant Popov alles 23. juunil ning kogu esimese sõjapäeva juhtis ringkonda (rinnet) peakorteri esindajana Moskvast saabunud K.A.Meretskovi.

Muidugi võib oletada, et kindral Popovi sõit Murmanski oli seotud ringkonna vägede ees seisva hitlerliku rünnaku tõrjumisega. Siiski mitte. Sakslaste rünnakut polaaraladele ei oodanud keegi. Millest väga kaunisõnaliselt pajatavad pommitajate grupi II/KG 30 komandöri alampolkovnik H.Raizeni memuaarid, milles ta meenutab esimest rünnakut Murmanski 22. juunil 1941. aastal:

“...me ei tundnud ei hävitajate ega õhutõrjesuurtükiväe vastutegevust. Isegi neid lennukeid, mis sooritasid rünnakuid väikselt kõrguselt, ei tulistatud ...vaenlaste lennuväge sõna otseses mõttes ei eksisteerinud, saksa lennukid tegutsesid vaenlase territooriumi kohal ilma kaotusteta...”

Ja kuidagi veider kronoloogia on sündmustel: kindral Popov sõidab vahetult enne sõjategevuse algust Murmanski, et valmistada linna ette “kaitseks sakslaste eest”, kuid lahkub linnast kohe, kui saksa kallaletung tegelikkuseks saab...

Võib ju ka esimese tankidiviisi ümberbaseerumise kohta kirjutada, et selle sihiks oli “Murmanski kaitse tugevdamine”. Võib. Paber kannatab kõike. Aga miks pidada nõukogude kindraleid lollpeadeks? Kui nad oleksid tahtnud viia tankidiviisi Murmanski, siis nad oleksidki seda teinud. Kirovi raudtee ulatub täpselt Murmanskini. **Mis vajadus sundis diviisi 260 kilomeetrit enne sihtpunkti vasakule pöörama ja maha laadima inimtühjas ja teetus metsatundras?**

Ja kuidas sai diviis, mis oli varustatud kerge tankidega BT, tugevdada nõukogude polaaralade kaitset? Pöördume veelkord 1.TD komandöri V.I.Baranovi mälestuste poole:

“...tankistide tegevust raskendas tugevasti liigendatud maastik. Teedetü maastik, kaljud ja järsud metsaga kaetud sopkad, põõsastikku kasvanud lagendikud, järved, mägijõed, soostunud maa-alad ...tankide rakendamise kasvõi pataljoni koosseis ei saanud olla juttugi. Lahinguid peeti väikestes gruppides, rühmadena või isegi üksikute masinatega varitsusest...”

Sellisel “tankitõrjemaastikul” kaotasid kiirekäigulised BT-d vältimatult oma peamise eelise – liikuvuse. Aga teisi erilisi väärtusi sel kuulikindla soomuse ja kerge 45-mm suurtükiga masinal ei olnudki. Kas tõesti viidi tankidiviis seitsme maa ja mere taha ainult selleks, et rebida ta seal osadeks ja tegutseda “üksikute masinatega varitsusest”? “Kaitse tugevdamiseks” oleks olnud palju lihtsam ja efektiivsem tuua nendesamade ešelonidega polaarjoone taha kümme raskesuurtükiväe polku Peakorteri reservist. Ja panna varitsusse mitte kerged tankid (mille kildmürsu kaal oli 1,5 kilo), vaid rasked haubitsad kaliibriga 152 mm, aga veelgi parem – kaliibriga 203 mm. Nema oleks vaenlast vastu võtnud mürskudega, mille kaal oli 43–100 kg, mille eest oleks isegi graniitvallide keskel end raske varjata olnud.

Ja kõigest sellest hoolimata suundus 1.TD just nimelt Alakurtisse. Ja just nimelt neil päevil, kui nõukogude kindralid jälgisid binoklitest Soome metsateid. Ja seda üldsegi mitte juhuslikult ega ka oma äraütlemata suurest lollusest, vaid kooskõlas **hämmastavalt ilusa plaaniga**. Selle plaani arutamisega tegeleme veidi hiljem, praegu aga siirdume tagasi 17. juunisse 1941. aastal.

Just sel päeval, kui 1.TD alustas ešelonide laadimist, mis pidid suunduma polaarjoone taha, lahkus 10.MK juhtivkoosseis staabiõppustele. Neid õppusi otsustas ringkonna juhtkond läbi viia Karjala kannase põhjaosas Viiburi rajoonis Soome piiri lähedal. 21. juuni hommikul kell 9.00 muutus midagi ootamatult, õppused katkestati ning kõigil komandöridel kästi viivitamatult oma väeosadesse tagasi pöörduda.

22. juuni öösel kell kaks (just sel ajal, kui 1.TD ešelonid lähenesid sihtpunktile) saabus 10.MK 21.tankidiviisi staapi Tšornaja Retška asulasse Leningradi lähistel kindralleitnant P.S. Pšennikov isiklikult – 23.armee, suurima kolmest Põhjarinde koosseisus olevast armeedest, komandör. Kindralleitnant isiklikult käskis 21.TD komandöril polkovnik Buninil valmistada väeosa ette väljaastumiseks.

22. juuni päeval kell 12.00 kuulutati diviisis välja lahinguhäire koos väeosade koondumisega häire korral ettenähtud rajoonides. Järgmisel päeval, **23. juunil kell kuus hommikul** saadi 21-s tankidiviisis 10.MK staabist lahingukäsk liikumiseks Ilja-Noskua rajooni (mis nüüdisajal kannab nime Svetogorsk Leningradi oblastis), **mõne kilomeetri kaugusele Soome piirist.**

Autori käsutuses ei ole 10.MK teiste diviiside “lahingutegevuse päevikute” tekste, kuid teades, et needki väeosad lahkusid oma dislokatsioonikohtadest Puškinost ja Oranienbaumist samaaegselt 21.tankidiviisiga ning liikusid samas suunas, võib oletada, et 41. aasta 22. juunil said nad korpuse juhtkonnalt ja 23-st armeest samalaadsed käsud.

Ja nüüd on paras hetk selle mehhaniseeritud korpusega lähemaks tutvumiseks.

Kümnes mehhaniseeritud korpus (komandör kindralmajor I.G.Lazarev) oli lahingutegevuseks ette valmistatud ja varustatud tunduvalt halvemini kui esimene MK. Erinevates allikates tuuakse 10.MK tankidega varustatuse kohta erinevaid andmeid - alates 469 ja lõpetades 818 masinaga. Selline segadus arvudes on arvatavasti seotud sellega, et korpuse relvastuses oli palju varajaste väljalasete T-26 ja BT tanke, mida vahetult enne sõda kiirendatud korras maha kanti ja uuema tehnikaga asendati.

Suures osas puudutavad need märkused kümnenda mehkorpuse 24-ndat tankidiviisi, mis oli formeeritud 11-nda tagavara tankipolgu baasil ning saanud endale päranduseks tugevalt äratrööbatud õppeotstarbelise materiaalosaga: 139 tanki BT-2 ning 142 tanki BT-5 (kokku 281 tanki väljalaskeastaga 1932 – 1934). Kui 24.TD alustas liikumist pealetungiks ettenähtud rajooni, jäeti 281-st arvel olnud soomusmasinast 49 maha endisesse dislokatsioonialasse kui rivist väljas olevad. Lõpptulemusena jõudis rännakule asunud 232-st tankist Svetogorskis asuva metsamassiivini vaid 177 tanki.

Tunduvalt paremad olid lood 10.MK teise tankidiviisi, 21 TD-ga. See diviis oli formeeritud 40-nda punalipulise tankibrigaadi baasil, mis oli oma ordeni välja teeninud mehisuse ja meisterlikkuse eest Karjala kannasel sõdades. Sõja algushetkeks oli 21.TD nimekirjades 217 kerget T-26 tanki. Ja ka rännaku suutis see diviis läbi viia tunduvalt organiseeritumalt. 21.TD lahingutegevuse päevikus võime lugeda:

“...rännakul jäid maha üksikud tankid ja masinad, mis diviisi järeleväe tehnikute poolt parandati ning suunati tagasi marsruudile”.

Mis puudutab 10.MK kolmandat diviisi – 198-ndat motoriseeritud, siis tema koosseisus oli vaid mõnikümmend korras tanki ning sisuliselt oli tegu tavalise laskurdiviisiga, mille käsutuses, tõsi küll, oli ebatavaliselt suur kogus autotransporti.

Kõik selgub võrdluses. Selle kuldreegli juurde, mille nii püüdlikult unustasid kommunistlikud “ajaloolased”, tuleme veel korduvalt tagasi. Loomulikult, võrdluses esimese mehkorpusega (1039 tanki ja 4730 erineva otstarbega autot alates kütusetsisternidest ja lõpetades külmutusmasinate ja liikuvate duššikabiinidega, uusimate roomikvedukite ning haubitsatega suurtükipolkudes) nägi 10. mehkorpus välja lausa relvituna. Kuid sõdida kavatseti ju mitte oma ringkonnanaabriga, vaid mingi teise vaenlasega...

Selsamal päeval ja tunnil, mil 10.MK määratu kolisev ja kõvasti tossu välja ajav tankidest, soomusautodest ja roomikvedukitest koosnev kolonn liikus läbi Leningradi Viiburi suunas, liikus 41. aasta 22. juuni hommikul mööda Leningradi maanteed Pihkvast Gatšinasse (Krasnogvardeiskisse) Põhjarinde peamine löögijõud – kaks diviisi (3.TD ja 163.motoriseeritud diviis) esimese mehkorpuse koosseisust.

“Söötsid tankid tormi tõstes, võimas soomus tungis peale...” (read omaaegsest tuntud nõukogude laulust.- Tõlkija märkus)

Ainuke häda – söötsid kuidagi arusaamatus suunas. **Mitte sõtta, vaid sõjast eemale. Või siiski sõtta , aga mingisse teise?**

Aga samal ajal küpses Leningradi kõige kaugematel (esialgu veel) läänesuunalistel eelpostidel suur õnnetus.

Juba esimestest sõjatundidest Baltikumis omandas olukord Looderinde kaitsevööndis enneolematu lüüasaamise jooned. Nõukogude ajaloolased kirjeldavad nende päevade sündmusi monograafias “1941- õppetunnid ja järeldused” järgmiselt:

“...vaenlase esimesed löögid osutusid Looderinde vägedele katastroofilisteks. Armee katteväeosad hakkasid korratult tagasi tõmbuma... Kaotanud kontrolli olukorra üle, ei suutnud rinde juhtkond kasutusele võtta otsustavaid meetmeid olukorra taastamiseks ning vältida kaheksanda ja üheteistkümnenda armee taganemist...”

Väärrib märkimist, et vaenlasele jättis “korratu tagasitõmbumine” mulje varakult planeeritud tagane-misest. Saksa maavägede staabiülem F.Halder kirjutab oma tuntud “Sõjapäevikus” 1941. aasta 23. juunil:

“...Organiseeritud taganemisest pole siiani mõtet rääkida. Erandiks on võib-olla armeegrupi “Nord” rinderajoonid, kus oli ilmselt juba varakult planeeritud ja ette valmistatud taganemine Daugava taha. Sellise

ettevalmistuse põhjuseid ei ole esialgu õnnestunud tuvastada..." Jah, ei jätkunud saksa kindralitel fantaasiat selleks, et endale meie reaalsusi ette kujutada...

Aga pöördume siiski tagasi nende sündmuste kirjelduste juurde, nii nagu nõukogude ajaloolased on neid meieni toonud:

"...26. juunil halvenes meie taganevate vägede olukord järsult. Üheteistkümmes armee kaotas kuni 75 % tehnikast ja kuni 60 % isikkoosseisust. Selle juhataja kindralleitnant V.I.Morozov heitis rindejuhatajale kindralpolkovnik F.I.Kuznetsoville ette tegevusetust... Rinde sõjanõukogus arvati, et ta ei või ette kanda niivõrd jämedas vormis, kusjuures F.I.Kuznetsov järeldas ekslikult, et armee staap koos V.I.Morozoviga on sattunud vangi ning töötab vaenlase dikteerimise järgi... Juhtkonnas tekkisid lahkkelid. Näiteks kandis Sõjanõukogu liige korpusekomissar P.A.Dubrov ette, et staabiülem kindralleitnant P.S.Klenov on pidevalt haige, staap töötab organiseerimatult, aga rinde komandör närveerib..."

Kuni Looderinde staabis otsiti süüdlast, andis **26. juunil 1941.aastal end Daugavpils rajoonis vangi Looderinde operatiivvalitsuse ülem kindralmajor Truhhin** (hiljem tegi Truhhin aktiivset koostööd sakslastega, juhtis vlassovlaste armee staapi ning lõpetas elu 1946. aastal võllas).

Edasiste sündmuste õigeks mõistmiseks on väga tähtis mõista, et Kõrgem Ülemjuhatus hindas situatsiooni kainelt ega hellitanud mingeid lootusi selles osas, et juhitud Loodearmee laialipaisatud väeosad suudaksid saksa vägede pealetungi tagasi hoida.

Juba 24. juunil (s.t. kolmandal sõjapäeval!) võeti vastu otsus kaitsevööndi loomiseks Luuga jõe joonel – 550 km piirist ning 90 km esimestest Leningradi tänavatest.

Üheaegselt sellega võttis peakorter 25. juunil vastu otsuse anda vastulöökk Wehrmachti 56-ndale tankikorpusele, mis tungis Daugavpils suunas. Püüdes kuidagigi takistada pealetungivaid saksa vägesid looduslikul kaitsejoonel Daugava jõel, suunas TTPA juhtkond sinna täiesti komplekteerimata 21-se mehkorpuse, mille täielikku komplekteerimist nägid plaanid ette alles 1942-ks aastaks ning isegi viienda õhudessantkorpuse, mis ei omanud tankidega võitlemiseks ei vastavat relvastust ega ka vajalikku väljaõpet. Teiste sõnadega, lõhet kokkuvarisenud rinde kaitstes püüti täita kõigega, mis käe alla sattus.

Ja vaat sellises olukorras suunduski kõige võimsam väekoondis Looderinde sõjateatris, esimene mehkorpus, milles isegi peale kroonijuveeli - esimese TD - Lapimaale saatmist oli **kuus korda rohkem tanke** kui Leljušenko 21-ses mehkorpuses, sadade tankide roomikutega teid lõhkudes põhja, Gatšinasse, s.t. täpselt vastassuunda rindejoonest.

Muuseas, isegi sakslased olid vägagi ärevil nende jaoks arusaamatu "Pihkva tankigrupi" kadumise üle. Algul näis neile, et 1.MK läks Pihkvast lõunasse. Halder kirjutas 22. juunil 1941. aastal oma päevikusse:

"...venelaste motoriseeritud Pihkva grupeering ...on avastatud oma varem eeldatud kogunemiskohast 300 km lõuna pool..."

Seejärel – järgmine versioon (sissekanne 24. juunist):

"...Kõigist meile teada olevatest vaenlase operatiivreservidest on käesoleval hetkel selgusetu vaid Pihkva tankigrupi asukoht. Võimalik, et see on paisatud Šiauliai ja Daugava vahelisse rajooni..."

Järgmisel päeval, 25. juunil, kannab Halder ette, et:

"Vaenlase esimene tankikorpus on ümberpaigutatud Pihkva rajoonist üle Daugava Riiast lõuna poole".

Ärgem olgem liiga ranged Saksa sõjaväeluure tööd arvustades. Neile ei võinud lihtsalt pähegi tulla, kust tegelikult oleks tulnud esimene MK otsida. Ja ei olnud neil ka sellise tegevusraadiusega luurelennukeid, mis oleksid suutnud fikseerida tankiüksuste liikumist Põhjarindel. Vaat kui neil oleks olnud luuresatelliiti, siis selle pardalt oleks avanenud tõeliselt fantastiline vaatepilt.

Ida-Preisimaalt liikusid kahes suures kolonnis loode suunas Daugava poole kaks saksa tankikorpust neljandast tankigrupist. 41-ne Reinhardti juhtimise all ja 56-s von Mansteini juhtimise all. Edasi kulges kolmesaja kilomeetri ulatuses tavapärase rahulik (kui vaadata kosmosest) elu. Aga veel kaugemal idas, ikka samas loodesuunas, liikusid samasugustes tolmu ja diisliuitsu pilvedes kaks nõukogude korpust - 1.MK Pihkvast Leningradi suunas ja 10.MK Leningradist Viiburi suunas.

Ja mis veelgi huvitavam – nii sõdivad saksa kui ka rännakul olevad nõukogude diviisid liikusid enam-vähem ühesuguse kiirusega!

Mansteini korpust läbis 255 kilomeetrit piirist Daugavpilsini (Dünaburg) nelja päevaga. Liikumise keskmine kiirus oli seega 64 kilomeetrit päevas.

Reinhardti korpust liikus piirist Krustpils linnakeseni Daugava ääres viie päevaga. Keskmine tempo 55 kilomeetrit päevas.

Aga kümnenda mehkorpuse tankidiviisid jõudsid neile määratud rajoonidesse Viiburist kirde poole, 150 kilomeetri kaugusele Leningradist, 24. juuni õhtuks. Rännakuks Pihkvast Gatšinasse (200 kilomeetrit linnulennult) kulus elitaarse 1.MK diviisidel kaks päeva.

Rangelt võttes oli nõukogude tankidiviiside liikumiskiirus siiski poolteist korda suurem kui saksa vägedel.

Aga sakslased ei sooritanud ju lihtsalt rännakut, vaid (nagu on kombeks arvata) “ületasid Punaarmee raevukat vastupanu”.

Mehhaniseeritud väeosade võimetus kiirrännakuid sooritada oli esimeseks ebameeldivaks üllatuseks, millega Põhjarinde juhtkonnal tuli kokku puutuda. Madalad tempod ei olnud siiski seotud nõukogude tankide erilise aeglusega (BT-d võib siiani lugeda üheks kiireimatest tankidest ajaloos), vaid liikluse reguleerimise täieliku korraldamatuse ja rikkis masinate evakueerimise võimetusega. Nimelt sellele probleemile pühendatud 1.MK komandöri käskkirjas 25-st juunist 1941.a märgitakse, et masinad liikusid kolonnides stiihiliselt, üksteisest mööda kihutades, peatudes juhtide soovi kohaselt selleks mitteplaneeritud kohtades, moodustades ummikuid. Mahajäänud masinate koondamine ja remont puudus täielikult.

Palju paremini ei olnud asjalood ka 10.MK-s. 24.TD liikumismarsruut ulatus 160 kilomeetrini, mille nad läbisid 49 tunniga. Keskmine kiirus oli siis 3,5 km/h (kui mäletate, siis D.Pavlov oletas, et mehkorpused hakkavad mitte lihtsalt rännakuid sooritama, vaid ka ründama kiirusega 15 km/h). 21.TD kulutasid tankid kahepäevasel rännakul 14–15 mototundi, mis annab ilmselt tunnistust sellest, et isegi selles enam-vähem normaalselt ette valmistatud ja varustatud diviisis vähemasti pool rännakuajast kulus ummikutes ja troppides seismisele.

Kuidas ka ei olnud, aga 25–26. juuniks olid kõik 1.MK ja 10.MK väeosad ja koondised hargnenud neile määratud rajoonides hiiglaslikul maa-alal Gatšinast polaaraladeni, korrastasid peale mitmepäevast rännakut tehnikat, saatsid Soome piiri poole ja (nagu nüüdseks on selgunud ellujäänute mälestustest) ka ÜLE Soome piiri luuregruppe ja...

Ja midagi ei juhtunud. Põhjarinde maaväed (kriipsutame selle sõna eriti rasvaselt alla), 14-s, 7-s, 23-s armee, mis koosnesid viieteistkümnest laskur-, kahest motoriseeritud- ja neljast tankidiviisist ning üksikust laskurbrigadist, tardusid piinavas ja seletamatus tegevusetuses...